

Xalq ta'limi vazirligi Fan olimpiadalari bo'yicha iqtidorli o'quvchilar bilan ishslash departamentining matematika fanidan 9 – haftalik topshiriqlarining yechimlari

10 – 11 sinf o'quvchilari uchun

1 – masala. Tenglamalar sistemasining barcha musbat yechimlarini toping:

$$\begin{cases} a\sqrt{b} - c = a \\ b\sqrt{c} - a = b \\ c\sqrt{a} - b = c \end{cases}$$

Yechimi: Dastlab a, b, c sonlarning barchasi birdan katta ekanligini ko'rsatamiz. Teskarisini faraz qilaylik: ulardan birortasi, masalan $c \leq 1$ bo'lsin. U holda

$$b = b\sqrt{c} - a \leq b - a < b$$

bo'lib, ziddiyatga kelamiz. Ko'rishimiz mumkin a, b, c sonlaridan qaysidir ikkitasining qiymati 4 bo'lsa, u holda uchinchisining ham qiymati 4 ga tengligi kelib chiqadi. Aytaylik a, b, c sonlaridan bittasi, masalan $a = 4$ bo'lsin. U holda

$$c = c\sqrt{a} - b = 2c - b$$

ya'ni $b = c$ va 1-tenglamadan

$$16b = (a\sqrt{b})^2 = (a+b)^2 = (b+4)^2$$

yoki

$$a = b = c = 4$$

bo'ladi. Demak biz

$$(a-4)(b-4)(c-4) \neq 0$$

bo‘lgan holni qarashimiz yetarli. Drixle prinsipiga ko‘ra a, b, c sonlaridan qaysidir ikkitasi bir vaqtda yoki 4 dan katta, yoki 4 dan kichik. Masalan ular a va b bo‘lsin. Quyidagi hollarni qaraylik.

1-hol: $a, b > 4$ bo‘lsin. U holda $a = a\sqrt{b} - c > 2a - c$, ya’ni $c > a > 4$. Xuddi shu usulda $a > b > c > a$ isbotlashimiz mumkin. Ziddiyat!

2-hol: $a, b < 4$ bo‘lsin. U holda $a = a\sqrt{b} - c < 2a - c$, ya’ni $c < a < 4$. Xuddi shu usulda $a < b < c < a$ isbotlashimiz mumkin. Ziddiyat! Demak masalaning yagona yechimi $a = b = c = 4$ ekan.

2 – masala. O‘tkir burchakli $\triangle ABC$ uchburchakning BM va CN balandliklari H nuqtada kesishadi. Uning BC tomonida W nuqta olingan. $\triangle BWN$ uchburchakning tashqi chizilgan aylanasi w_1 va WX unda diametr. Xuddi shunday $\triangle CWM$ uchburchakning tashqi chizilgan aylanasi w_2 va WY unda diametr. U holda X, Y, H nuqtalar bir to‘g‘ri chiziqda yotishini isbotlang.

Yechimi: Ravshanki,

$$\angle ANC = \angle HNB = 90^\circ$$

$$\angle A = 90^\circ - \angle ABM = \angle NHB.$$

Demak $\triangle NHB \sim \triangle NAC$ ekan. Shu bilan birga,

$$\angle NXB = 180^\circ - \angle NWB = \angle NWC$$

va WX diametr bo‘lgani uchun

$$\angle XNB = 90^\circ - \angle BNW = \angle WNC$$

demak $\triangle XNB \sim \triangle WNC$ ekan. Bu uchburchaklarning o‘xshashligidan,

$$\angle NAC = \angle NHB, \angle NXB = \angle NWC,$$

$$\angle ANW = \angle ANC + \angle CNW = \angle HNB + \angle BNX = \angle XNH$$

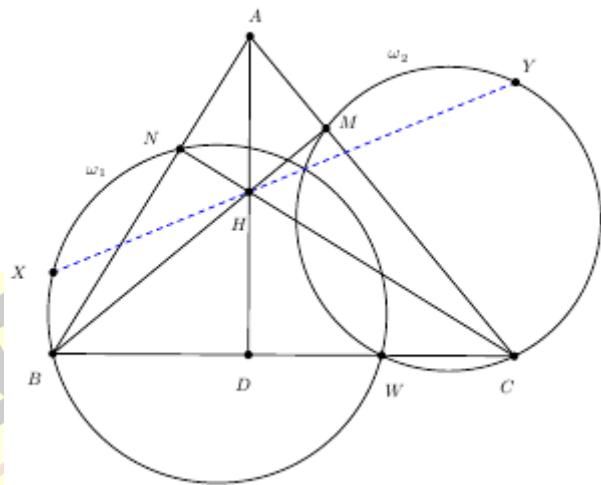
va

$$\frac{NA}{AC} = \frac{NH}{HB}$$

tenglik kelib chiqadi. Shu sababli **TTBBB** ga ko‘ra $XNHB$ va $WNAC$ to‘rtburchaklar o‘xshash va

$$\angle NHX = \angle NAW = \angle WAB$$

bo‘ladi.

Demak $YMHC$ va $WMAB$ to‘rtburchaklarning o‘xshash ekanligini va bundan

$$\angle WAB = \angle YHC$$

natijani olamiz. U holda

$$\angle NHX = \angle YHC$$

ekan. Bu tenglikdan X , Y , H nuqtalar bir to‘g‘ri chiziqda yotishi kelib chiqadi.

3 – masala. Aytaylik a va b natural sonlar uchun $\frac{(4a^2 - 1)^2}{4ab - 1}$ ifoda butun son bo‘lsin. U holda $a = b$ tenglikni isbotlang.

Yechimi: $4ab - 1 \mid (4a^2 - 1)^2$ ga ko‘ra

$$4ab - 1 \mid b^2(4a^2 - 1)^2 - (4ab - 1)(4a^3b - 2ab + a^2) = (a - b)^2$$

munosabatni topamiz. Teskarisini faraz qilaylik.

$$4ab - 1 \mid (a - b)^2$$

shartni qanoatlantiradigan turli natural a va b natural sonlar mavjud bo‘lsin

va

$$k = \frac{(a - b)^2}{4ab - 1} > 0$$

deb olaylik. Fiksirlangan $k \in \mathbb{N}$ uchun

$$S = \left\{ (a, b) : (a, b) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid k = \frac{(a-b)^2}{4ab-1} \right\}$$

to‘plamni qaraylik. Shunday $(A, B) \in S$ juftlikni qaraylik, bunda $A + B$ yig‘indi eng kichik qiymatga erishsin. Umumiylitka zarar yetkazmasdan $A > B$ bo‘lsin. Quyidagi kvadrat tenglamani qaraylik:

$$k = \frac{(x-B)^2}{4xB-1} \text{ yoki } x^2 - (2B + 4kb)x + B^2 + k = 0.$$

Bu tenglama $x_1 = A$ va x_2 ildizlarga ega. Viyet formulasiga ko‘ra

$$x_2 = 2B + 4kB - A = \frac{B^2 + k}{A}$$

tenglikni topamiz. Demak x_2 musbat butun son. U holda $(x_2, B) \in S$ va $A + B$ yig‘indini minimalligiga ko‘ra

$$x_2 \geq A \text{ yoki } \frac{B^2 + k}{A} \geq A.$$

$$\frac{(A-B)^2}{4AB-1} = k \geq A^2 - B^2 = (A-B)(A+B)$$

yoki

$$A + B > A - B \geq (4AB - 1)(A + B) > A + B$$

ziddiyat. Demak $a = b$.

4 – masala. Barcha $n > 1$ natural sonlarni topingki, quyidagi tenglama turli toq natural sonlarda yechimga ega bo‘lsin.

$$\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} + \frac{1}{x_3} + \dots + \frac{1}{x_{n-1}} + \frac{1}{x_n} = 1.$$

Yechimi: Umumiylıkka zarar yetkazmasdan $1 < x_1 < x_2 < \dots < x_n$ deb olaylik. Tenglamani quyidagi ko‘rinishda yozib olamiz:

$$x_1 x_2 \dots x_n = x_2 \dots x_n + \dots + x_1 x_2 \dots x_{n-1}$$

Ko‘rishimiz mumkin chap tomon toq son va o‘ng tomon n ta toq son yig‘indisidan iborat.

Demak n ham toq son. Quyidagi

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{5} + \frac{1}{7} + \frac{1}{9} + \frac{1}{11} + \frac{1}{13} < 1$$

tengsizlikka ko‘ra $1 < n \leq 6$ da yechim yo‘q. Aytaylik $n = 7$ bo‘lsin. x_1 dan x_5 gacha sonlarni eng katta qiymatini olsak:

$$\frac{2}{x_6} > \frac{1}{x_6} + \frac{1}{x_7} = 1 - \left(\frac{1}{3} + \frac{1}{5} + \frac{1}{7} + \frac{1}{9} + \frac{1}{11} \right) > \frac{2}{17}$$

Demak $11 < x_6 < 17$. U holda $x_6 \in \{13, 15\}$. Lekin ikkala holni ham tekshirsak yechim bo‘lmaydi, ya’ni bu holda ham yechim yo‘q. Biz induksiya orqali $n \geq 9$ toq natural son uchun yechim mavjudligini ko‘rsatamiz. Qo’shimchasiga $3|x_n$ bo‘ladi. Masalan $n = 9$ uchun

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{5} + \frac{1}{7} + \frac{1}{9} + \frac{1}{11} + \frac{1}{15} + \frac{1}{21} + \frac{1}{165} + \frac{1}{693} = 1$$

Aytaylik x_1, x_2, \dots, x_n toq sonlar (*) tenglananing yechimi bo‘lsin. U holda

$$y_1 = x_1, y_2 = x_2, y_3 = x_3, \dots, y_{n-1} = x_{n-1}, y_n = \frac{5}{3}x_n, y_n = 3x_n \text{ va } y_{n+2} = 15x_n : 3$$

kabi olsak n dan keyingi toq son $n+2$ uchun yechimlar mavjudligi keladi.

5 – masala. Bir nechta natural sonlar bitta qatorga yozilgan. Davron ikkita ketma – ket yozilgan x va y natural sonlarni qaraydi. Agar x son y ning chap tomonida yozilgan va $x > y$ bo‘lsa, u holda (x, y) ning o‘rniga $(y+1, x)$ yoki $(x-1, x)$ ni yozadi. U holda Davron bu operatsiyani chekli marta bajara olishini isbotlang.

Isboti: Ko‘rish mumkin operatsiyadan keyin ham qatordagi sonlarning eng kattasi o‘zgarmay qoladi. Aytaylik qatorda dastlab a_1, a_2, \dots, a_n sonlar yozilgan bo‘lsin. Ular uchun

$$S = a_1 + 2a_2 + \dots + na_n \quad (*)$$

yig'indini qaraylik. Ketma-ket yozilgan (a_i, a_{i+1}) sonlarni qaraylik, bu yerda $a_i > a_{i+1}$. U (c, a_i) juftlikka almashtiriladi, bu yerda $c = a_{i+1} + 1$ yoki $c = a_i - 1$. U holda avvalgi va keyingi $(*)$ yig'indilar orasidagi farq

$$d = (ic + (i+1)a_i) - (ia_i + (i+1)a_{i+1}) = a_i - a_{i+1} + i(c - a_{i+1}) \geq 1$$

ga teng bo'ladi. Boshqa tomondan

$$S \leq (1 + 2 + \dots + n)M$$

tengsizlik o'rinali, bu yerda $M = \max a_i$. Demak har bir operatsiyada S yig'indi oshadi, lekin u yuqoridan chegaralangan. Demak Davron chekli operatsiyalarini bajarishi mumkin.

7–9 sinf o'quvchilari uchun

1 – masala. Aytaylik musbat x, y, z sonlar uchun quyidagi shart o'rinali bo'lsin:

$$\max \{|x-y|, |x-z|, |y-z|\} < 2$$

U holda quyidagi tengsizlikni isbotlang:

$$\sqrt{xy+1} + \sqrt{yz+1} + \sqrt{zx+1} > x + y + z.$$

Yechimi: Berilgan $|x-y| < 2$ shartga ko'ra

$$x^2 - 2xy + y^2 < 4$$

yoki

$$x^2 + 2xy + y^2 < 4 + 4xy = 4(1 + xy)$$

tengsizlikni topamiz. Demak

$$x + y < 2\sqrt{1 + xy}$$

tengsizlik o'rinali ekan. Xuddi shu usulda

$$y + z < 2\sqrt{1 + yz}$$

va

$$z + x < 2\sqrt{1 + zx}$$

munosbatlarni topishimiz mumkin. Bu tengsizliklarni qo'shib natijani olamiz.

2 – masala. Aytaylik $a = \frac{1}{2}\sqrt{\sqrt{2} + \frac{1}{8}} - \frac{\sqrt{2}}{8}$ bo‘lsin. U holda $a^2 + \sqrt{a^4 + a + 1}$ ifodaning qiymatini toping.

Yechimi: Masala shartdan

$$\left(a + \frac{\sqrt{2}}{8}\right)^2 = \frac{1}{4}\left(\sqrt{2} + \frac{1}{8}\right) \text{ yoki } a^2 = \frac{\sqrt{2}}{4}(1-a)$$

tenglikni topib, bundan esa

$$a^4 = \left(\frac{\sqrt{2}}{4}(1-a)\right)^2 = \frac{a^2 - 2a + 1}{8}$$

tenglikni topamiz. U holda

$$a^4 + a + 1 = \frac{a^2 - 2a + 1}{8} + a + 1 = \frac{a^2 + 6a + 9}{8} = \frac{(a+3)^2}{8}$$

yoki

$$a^2 + \sqrt{a^4 + a + 1} = \frac{\sqrt{2}}{4}(1-a) + \frac{a+3}{\sqrt{8}} = \sqrt{2}$$

ekan.

3 – masala. Musbat a, b, c sonlar uchun $\mathcal{N} = \left\{a; b; c; \frac{a^2}{b}; \frac{b^2}{c}; \frac{c^2}{a}\right\}$ to‘plamni qaraylik.

Bu to‘plamda aynan uchta turli son bo‘lishi mumkinmi?

Yechimi: Aytaylik a, b, c sonlari orasida turlilari topilsin. Aniqlik uchun

$$a = \max \{a, b, c\}$$

deb olaylik. Agar $a > b$ yoki $a = b > c$ bo‘lsa, u holda mos ravishda

$$\frac{a^2}{b} > a \text{ va } \frac{b^2}{c} > b = a$$

bo‘ladi. Ya’ni

$$\left\{\frac{a^2}{b}; \frac{b^2}{c}; \frac{c^2}{a}\right\}$$

sonlarining eng kattasi, $\{a, b, c\}$ sonlarining eng kattasidan katta. Xuddi shu usulda

$$\left\{ \frac{a^2}{b}; \frac{b^2}{c}; \frac{c^2}{a} \right\}$$

sonlarining eng kichigi, $\{a, b, c\}$ sonlarining eng kichigidan kichikligini isbotlash mumkin.

Demak kamida 4 ta turli son mavjud. Agar a, b, c sonlari barchasi teng bo‘lsa, u holda

$$a = b = c = \frac{a^2}{b} = \frac{b^2}{c} = \frac{c^2}{a}$$

ya’ni bittagina turli sondan iborat. Ya’ni hech qachon aynan 3 ta turli son mavjud emas.

4 – masala. $\frac{4!}{0!} + \frac{5!}{1!} + \frac{6!}{2!} + \dots + \frac{2020!}{2016!} + \frac{2021!}{2017!}$ yig‘indini hisoblang.

Yechimi: Quyidagi ayniyatni qaraylik:

$$\frac{(k+4)!}{k!} = (k+1)(k+2)(k+3)(k+4) = k^4 + 10k^3 + 35k^2 + 50k + 24$$

Bundan tashqari quyidagi ma’lum yig‘indilarni qaraylik:

$$S_1(n) = 0 + 1 + 2 + \dots + n = \frac{n(n+1)}{2}$$

$$S_2(n) = 0^2 + 1^2 + 2^2 + \dots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}$$

$$S_3(n) = 0^3 + 1^3 + 2^3 + \dots + n^3 = \left(\frac{n(n+1)}{2} \right)^2$$

$$S_4(n) = 0^4 + 1^4 + 2^4 + \dots + n^4 = \frac{6n^5 + 15n^4 + 10n^3 - n}{30}$$

U holda masalada so‘ralgan yig‘indi quyidagiga teng:

$$S_4(2017) + 10S_3(2017) + 35S_2(2017) + 50S_1(2017) + 24$$

(mustaqil soddalashtiring!)

5 – masala. Berilgan $\triangle ABC$ uchburchakda $\angle C = 90^\circ$. Aytaylik AC tomonda D nuqta, BD kesmada esa K nuqta olingan, bunda $\angle ABC = \angle KAD = \angle AKD$ tenglik o‘rinli bo‘ladi. U holda $BK = 2DC$ tenglikni isbotlang.

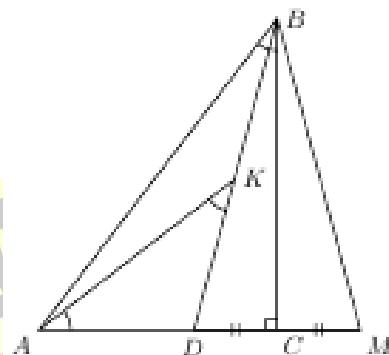
Yechimi: DC kesmaning davomida $CM = CD$ bo‘ladigan M nuqta olaylik. U holda teng yonli uchburchak xossasidan $BD = BM$ bo‘ladi. Biz berilgan shartlardan foydalanib,

$$\angle BAK = \angle AKD - \angle ABK = \angle ABC - \angle ABK = \angle KBC = \angle CBM$$

tenglikni va bundan esa

$$\angle BAM = \angle BAK + \angle KAC = \angle CBM + \angle ABC = \angle ABM$$

munosabatni topamiz.

Demak $\triangle ABM$ teng yonli uchburchak, ya'ni $AM = BM$. U holda

$$BK = BD - KD = BM - KD = AM - KD = AM - AD = DM = 2DC$$

**Fan olimpiadalari bo'yicha iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash
departamenti sizga omad tilaydi!**